

מכללת אורות ישראל
קמפוס רחובות

ההתיישבות היהודית בא"י בעת החדשה מראשית הציונות עד לקום המדינה

החוג להיסטוריה, סמסטר א, תשע"ח

30 שעות

מרצה: ד"ר יוסי לונדין londiny@orot.ac.il

מטרות הקורס

בין שלהי המאה הי"ט עד לאמצע המאה העשרים הפך הישוב היהודי בארץ ישראל מקהילה קטנה בשולי העולם היהודי, למסגרת לאומית ההולכת ומתרחבת, מתמסדת כקהילה אוטונומית ומכשירה את עצמה לקראת עצמאות. התנהלותם של היהודים בארץ ישראל בשלהי התקופה העותומאנית וביתר שאת בימי המנדט הבריטי הייתה כרוכה בד בבד עם המאמץ ליצירת קהילה לאומית, גם בהתלבטויות ועימותים פנימיים וחיצוניים במגוון נושאים. התלבטויות אלו בנושאים כמו שאלת היחס לערבים, הזהות הדתית, המשטר הכלכלי הרצוי ודרכי קליטת העלייה ובניין הארץ, הביאו למתחים ולמחלוקות בתוך הישוב היהודי אך לא מנעו את הצלחתו בהשגת משימתו ההיסטורית-תקומתה של מדינת ישראל. במסגרת הקורס נעמוד על מקצת הצמתים בפניהם עמד הישוב היהודי בתקופה זו, נכיר את התלבטויותיו ובין את משמעותם של הכרעותיו לשעה ולדורות.

יחידות ההוראה

שיעור מספר 1- מי זה בעצם ציוני?

במסגרת השיעור נברר את משמעות המושג ציוני, ובהתאם לברור זה ננסה לעמוד על מחלוקת ההיסטוריונים בשאלה מתי בעצם התחילה הציונות.

שיעור מספר 2- מעשית או מדינית?

במסגרת השיעור נבחן את שתי הגישות שביקשו להגשים את הרעיון הציוני בשלהי המאה התשע עשרה: הציונות המעשית מבית מדרשם של חובבי ציון ועולי העלייה הראשונה והשנייה, והציונות המדינית מבית מדרשו של הרצל ומייסדי התנועה הציונית.

שיעור מספר 3 - "הוי מתפלל בשלומה של מלכות" או "תגר על כל מעצור ומיצר"?

בימי מלחמת העולם הראשונה נקרע הישוב היהודי בין המיעוט שביקש לפעול באופן אקטיבי כנגד השלטון הטורקי (אנשי ניל"י) לבין הרוב שהעדיפו לדגול בנאמנות לממלכה או למצער לא לפעול כנגדה. שלושים שנה מאוחר יותר התמודד הישוב היהודי בסוגיה דומה להפליא בימי ה"סזון". בשיעור נדון בסוגיות אלו ובמשמעותם החינוכית והציבורית.

שיעור מספר 4 - "חד נס" או "חולצה כחולה"- המחלוקת על אופיו הכלכלי של הישוב היהודי

אחד הנושאים המרכזיים שהעסיקו את הישוב היהודי במהלך שנות העשרים והשלושים היה שאלת אופייה הכלכלי של המדינה ההולכת ונבנית. לצד ההגמוניה הפוליטית של מפלגות הפועלים שדגלו במודל סוציאליסטי או קומוניסטי, ביקשו רבים מהעולים לארץ בעיקר מקרב אנשי העלייה הרביעית והחמישית לפעול לבניין משק חופשי. במהלך השיעור נתוודע לויכוח האידיאולוגי הנוקב בין הימין והשמאל הכלכלי, ויכוח שהשפיע מאוד על המערכת הפוליטית, הישובית והתרבותית שנוצרה בארץ בשנים אלו.

שיעור מספר 5- העברי החדש והיהודי הישן- על שאלת הזהות הדתית בימי הבית הלאומי

השיעור יעסוק בשאלת מקומה של הדת היהודית בישוב היהודי המתחדש בארץ ישראל. בשיעור נכיר את הזרמים המרכזיים שפעלו בישוב בהקשר זה מאנשי קיבוצי השמאל האתאיסטים ועד החוגים החרדים האנטי ציוניים. מקום מיוחד יוקדש בשיעור להתפתחותה של הציונות הדתית בתקופה זו.

שיעור מספר 6- הבלגה או תגובה

החל מראשית שנות העשרים התעצמה מאוד העוינות בין יהודים לערבים בארץ ישראל, עוינות זו הלכה והקשתה על התקדמות ההתיישבות היהודית בארץ ותייבה את הישוב היהודי בהכרעות קשות. בשיעור נדון בעיקר בשאלת "הבלגה או תגובה" המטרידה את הישוב היהודי בארץ מאז שנות העשרים ועד ימינו. הן במישור הטקטי והן במישור האסטרטגי.

שיעור מספר 7-ואת ארצי חילקו?

התעוררותה של התנועה הלאומית הערבית הניחה לפתחו של הישוב היהודי בארץ את האפשרות לחלוקת הארץ. אפשרות זו אמנם נדחתה לבסוף בכל מקרה בידי הערבים אולם העסיקה עד מאוד את הישוב היהודי והשלכותיה מוכרות לנו עד היום.

שיעור מספר 8-9- האם המאבק מקדש את האמצעים?

בשלוש השנים האחרונות לשלטונם של הבריטים בא"י ניהל הישוב היהודי נגדם מאבק מר ונוקב. המאבק העמיד בפני הישוב היהודי דילמות לא מעטות הקשורות בשאלת טוהר הנשק, השימוש בפליטי השואה ועוד. במסגרת השיעור נבחן כמה מהדילמות שליוו את הימים הדרמטיים של תקומת ישראל.

שיעור מספר 10- ישוב יהודי דמוקרטי

הישוב היהודי בארץ והתנועה הציונית העולמית הפעילו כבר בשלהי המאה התשע עשרה מנגנונים דמוקרטים שהביאו לביסוסה של התנועה והישוב על יסוד מוסדות נבחרים והשתתפות פוליטית דמוקרטית. מנגנונים אלו הניחו את היסוד למשטר הדמוקרטי ולתרבות הפוליטית של מדינת ישראל. בשיעור נדון בכמה מהלבטים שליוו את הקמתם של מוסדות אלו.

שיעור מספר 11- עוד חוזר הניגון

בתקופת הישוב פרח הזמר העברי ונוסד ז'אנר "שירי ארץ ישראל" שליווה את הישוב והמדינה בשנותיה הראשונות. בשיעור נדון בכמה מנכסי צאן הברזל של שירה זאת ובמשמעותם בפרספקטיבה של שני דורות.

דרישות הקורס

בסיומו של הקורס יתקיים מבחן מסכם על בסיס חומר פתוח שיכלול את החומר הנלמד בכיתה, ומאמרי תובה שימסרו לקראת המבחן.

ביבליוגרפיה

1. אלון גל, הציונות לאזוריה הבטים גאו תרבותיים, הוצאת מרכז שזר, ירושלים, תש"ע, כרך א, עמ' 13-43,
2. עמנואל אטקס, "הגאון מווילנה ותלמידיו כ"ציונים הראשונים" - גלגוליו של מיתוס". ציון פ, א, תשע"ה, עמ' 69-114
3. ישראל ברטל, יונתן פרנקל, "מחייבת ציון לציונות: התנועה הלאומית באימפריה הרוסית 1881-1917" בתוך אלון גל (עורך) הציונות לאזוריה, הבטים גאו תרבותיים, הוצאת מרכז שזר, ירושלים, תש"ע, כרך א, עמ' 49-90.
4. בן ציון נתניהו, תמשת אבות הציונות, הוצאת ידיעות אחרונות, 2003, עמ' 79-128.
5. שלמה אבינרי, הרעיון הציוני לגווינו, הוצאת עם עובד, תל אביב, תש"ס, עמ' 118-105. (כותר)
6. מוקי צור, "אנשי העלייה השנייה, טיפוסים העולים ודיוקנם החברתי תרבותי", בתוך: ישראל ברטל (עורך), העלייה השנייה מחקרים, הוצאת יד בן צבי, ירושלים, תשנ"ח, עמ' 282-294
7. יוסף גורניי הישוב החדש 1882-1917, "בתוך משה ליסק (עורך) תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה, -התקופה העותומאנית חלק שני, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשס"ג, עמ' 427-454
8. דן גלעדי, מרדכי נאור, "הישוב במלחמת העולם הראשונה" בתוך משה ליסק (עורך) תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה, -התקופה העותומאנית חלק שני, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשס"ג, עמ' 458-483
9. ימימה חובב, "שובם של המרגלים", סגולה, 50, תשע"ד, עמ' 47-40
10. מוטי גולני, "המלחמה על הזיכרון הקולקטיבי", עיונים בתקומת ישראל, 5, 1995, עמ' 574-581
11. יוסף גורני, יצחק גרינברג (עורכים), תנועת העבודה הישראלית, היסודות הרעיוניים, המגמות החברתיות והשיטה הכלכלית, כרך א, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 1997, עמ' 331-361.

12. הנרי ניר, "שני העשורים הראשונים" בתוך: אביבה חלמיש, צבי צמרת (עורכים) הקיבוץ מאה השנים הראשונות, יד בן צבי, תש"ע עמ' 11-24.
13. רקע היסטורי להקמתה של תנועת הפועלים, אתר תנועת העבודה, 2016
14. דניאל גלילי, "משנתו הכלכלית האמיתית של זאב ז'בוטינסקי" אתר מידה, 2015
15. משה ליסק, "עליה קליטה ובנין חברה יהודית בשנות העשרים" בתוך משה ליסק (עורך) תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל מאז העליה הראשונה, תקופת המנדט הבריטי חלק שני, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשנ"ה, עמ' 173-188
16. אניטה שפירא, "המוטיבים הדתיים של תנועת העבודה" בתוך: שמואל אלמוג, יהודה ריינהרץ, אניטה שפירא (עורכים) ציונות ודת, הוצאת מרכז שז"ר, ירושלים, תשנ"ד, עמ' 301-328 (כותר)
17. דב שוורץ, הציונות הדתית: תולדות ופרקי אידיאולוגיה, הוצאת משרד הביטחון ההוצאה לאור, תל אביב, תשס"ג, עמ' 31-89. (כותר)
18. יוסי אבנרי, "הרב אברהם יצחק הכהן קוק וזיקתו המעשית לציונות הדתית" בתוך אבי שגיא, דב שוורץ, מאה שנות ציונות דתית-אישים ושיטות, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תשס"ג, עמ' 41-78. (כותר)
19. דב שוורץ, "ציונות, דת ומשיחיות: עיון מחודש", קתדרה, 159, תשע"ו, עמ' 125-152
20. אניטה שפירא, יהודים חדשים, יהודים ישנים, הוצאת עם עובד, תל אביב, תשנ"ח, עמ' 155-174 (כותר)
21. אניטה שפירא, "בצל המרד הערבי" בתוך: משה ליסק (עורך) תולדות הישוב היהודי בארץ ישראל מאז העליה הראשונה, תקופת המנדט הבריטי, חלק ב, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשנ"ה, עמ' 123-167.
22. יעקב שביט, הבלגה או תגובה, הוצאת בר אילן, רמת גן, 1983, עמ' 28-7 (כותר)
23. אליעזר דון יחיא, "בדרכי שלום או בכח הזרוע? תפיסות של לאומיות ומוסר בציונות הדתית מראשיתה ועד לקום המדינה", בתוך אפרים לביא (עורך) לאומיות ומוסר השיח הציוני והשאלה הערבית, הוצאת כרמל, ירושלים, 2014, עמ' 63-101
24. אניטה שפירא, "בין הבלגה לטרור הכינוס הישובי ביולי 1938, הציונות, ו, תשמ"א, עמ' 359-425
25. אריק אריאל ליבוביץ, קדושת הסטטוס קוו, ישראל וסוגיית הפליטים הפלסטינים 1967-1948, הוצאת רסלינג, תל אביב, 2014, עמ' 47-131
26. תמר הרמן, "הרעיון הדו לאומי בישראל/פלשתיין, עבר והווה, בתוך: עדי גורדון (עורך), ברית שלום והציונות הדו לאומית, הוצאת כרמל, ירושלים, 2008, עמ' 43-19 (כותר)
27. זאב ז'בוטינסקי, על קיר הברזל, 1923
28. יצחק גל נור "הפולמוס על תוכנית החלוקה ועל הגבולות בימי המנדט" בתוך: רות גביזון (עורכת) שישים שנה להתלטת כ"ט בנובמבר 1947, הוצאת מרכז מציל"ה, ירושלים, 2009, עמ' 27-48
29. דן כהן ירוחם, ואת ארצי חילקו, הוצאת קול מבשר, ירושלים, תשע"א, עמ' 133-26

30. יוסף הלר, במאבק למדינה, מרכז שזר, ירושלים, 1996, עמ' 173-214, 432-436
31. גילי חסקין, פרשת תליית הסרגינטים, 2015
32. נחום בוגנר, ספינות המרי, משרד הביטחון והוצאה לאור, 1993, עמ' 127-138
33. Ninian Stewart, The Royal Navy and the Palestine Patrol, Frank Class, London, 2002, pp 27-148
34. עידית זרטל, זתבם של היהודים, ההגירה היהודית המחתרנית לארץ ישראל 1945-1948, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1996, עמ' 415-489
35. יוסף גולדשטיין, "בין הרצל לבן גוריון, תהליכים דמוקרטיים בתנועה הציונית, 1897-1948, בתוך: אלון גל, גיורא גולדברג ואחרים (עורכים) בדרך הדמוקרטיה, על המקורות ההיסטוריים של הדמוקרטיה הישראלית, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, 2012, עמ' 279-247
36. מרגלית שילה, "מגדר בירושלים: הזכות להצביע-ירושלים, בירת הסופרג'יזם העברי, בתוך: אדם פרידזרגר (עורך) דרכי דניאל, מחקרים במדעי היהדות לכבודו של פרופ' דניאל שפרבר, עמ' 529-517
- .Hever, Hannan, "Nathan Alterman (1910-1970) : poetry national and political", 37 Makers of Jewish Modernity (2016) 493-506